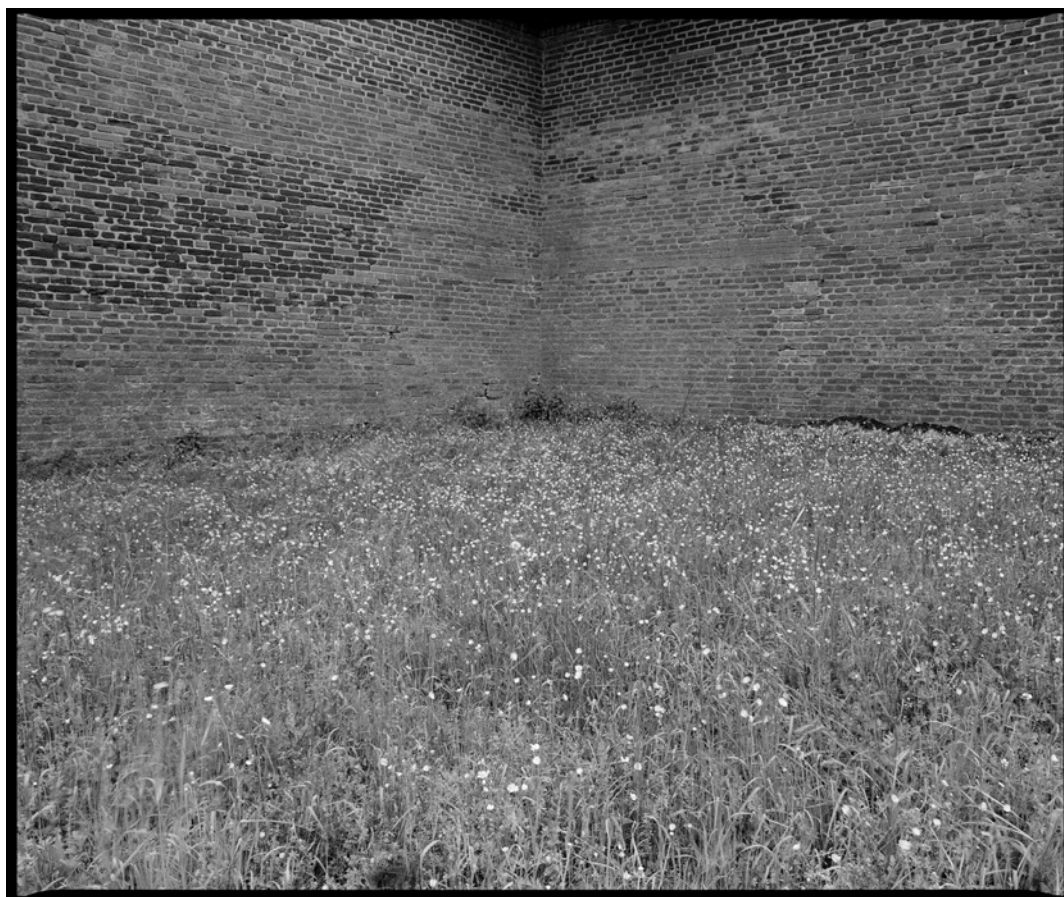

I z l o ž b a f o t o g r a f i j a

Zoran Filipović
TEREZÍN

I z l o ž b a f o t o g r a f i j a

Zoran Filipović
TEREZÍN

25. lipnja – 24. kolovoza 2025. godine

NAKLADNIK: Muzej Prigorja

ZA NAKLADNIKA: Morena Želja Želle

AUTOR TEKSTA: Zvonko Maković

LEKTURA: Morena Želja Želle

LIKOVNO OBLIKOVANJE: Zoran Filipović

GRAFIČKI UREDNIK: Denis Stankov

PRIPREMA ZA TISAK: Likarija d.o.o.

TISAK: Graforad

NAKLADA: 200 komada

Katalog je ostvaren uz financijsku potporu
Gradskog ureda za kulturu i civilno društvo Grada Zagreba
i Ministarstva kulture i medija RH

ISBN 978-953-8584-00-8 (meki uvez)

ISBN 978-953-8584-01-5 (PDF)

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001273523.

TEREZÍN

Zapis za Zorana Filipovića

Terezín je dobro poznati pojam koji se odnosi na lokalitet u Češkoj, točnije, to je današnje ime tvrđave Theresienstadt zidane između 1780. i 1790. za vladavine cara Josipa II. koji je tvrđavu i dao sagraditi radi obrambenih razloga, a dao joj ime u čast svoje majke carice Marije Terezije. Smještena šezdesetak kilometara sjeverozapadno od Praga, u regiji Ústí nad Labem okruga Litoměřic, bila je najveća vojna utvrda Habsburške Monarhije. U vrijeme austrijsko-pruskih vojnih sukoba trebala je štiti mostove dviju rijeka, Ohře i Labe, na koje su iz susjedne Saske nadirale pruske trupe u Češku, tada dio Austrije. Početkom 20. stoljeća tvrđava Terezín, još uvijek zvana Theresienstadt, pretvorena je u zatvor za političke zatvorenike. Kada je nacistička Njemačka okupirala Češku, u Maloj tvrđavi Terezína otvoren je zatvor praškog Gestapoa kroz koji je do kraja rata prošlo mnogo tisuća zatvorenika, da bi nešto kasnije zatvor bio pretvoren u geto i velik broj zatočenih odaslan je u koncentracijske logore poput Mauthausena. Iako Terezín nije bio logor za istrebljenje poput Mauthausena i Auschwitz, u njemu je ipak umrlo oko 33000 ljudi, da bi na kraju rata preživjelo 17247 logoraša. Nakon završetka rata tvrđava Terezín još je neko vrijeme bila logor, ovaj puta za smještaj etničkih Nijemaca prije nego što su iz Češke deportirani u Njemačku. Među velikim brojem tih zatvorenika dio je pripadao kategoriji ratnih zločinaca, a većina samo činjenici da pripadaju njemačkome narodu. Od kraja rata, dakle proljeća 1945. do 1. siječnja 1948. kada je i službeno logor Terezín zatvoren, u njemu je uslijed različitih neljudskih uvjeta umrlo oko 548 ljudi.

To su činjenice koje pobliže označavaju Terezín, geografski i povijesni pojam kojim je fotograf Zoran Filipović naslovio jedan od svojih ciklusa fotografija. Riječ je o brojnim crno bijelim fotografijama s prizorima iz Terezína danas, točnije 1996. godine, kada je pozvan u Češku pa i u tvrđavu koja je od prvotne namjene da služi obrani Habsburške Monarhije od navale pruskih trupa veći dio svoje povijesti služila nečemu drugome. Zatvoru i logoru, prostoru u kome je vladalo pravilo o krajnje neljudskim uvjetima preživljavanja pri čemu su različite torture i ubijanja bili opće mjesto. Razmotri li se ovaj Filipovićev ciklus fotografija u kontekstu njegova sveukupnoga opusa, nije teško među njima prepoznati mnoge zajedničke osobine. Od početka 1990-ih i ratova na prostoru bivše Jugoslavije, točnije od Vukovara do Sarajeva, otkrivat ćemo bliske osobine s fotografijama iz serije

Terezín. Zajednička nit što se provlači kroz Filipovićev opus mogla bi se tematski pripisati smrti. Smrt se ovdje ukazuje u najneobičnijim vidovima, najčešće kao jeka, ne nužno prikazana na doslovan način. Njezinu nazočnost i duboku utkanost u prizore otkrivamo u vizualnim krhotinama koje se preko asocijacija povezuju sa smrću u doslovnome smislu riječi. Prolazeći kroz ambijente negdašnje tvrđave, zatim zatvora i konačno logora, niti na jednom mjestu nećemo ugledati neki konkretan znak smrti. Pa ipak, ono što prvo upada u oči to je praznina, odsutnost ljudskoga lika. Samo preko škrtih predmeta koji su smješteni u ove prostore, a iz kojih najviše odjekuje isluženost i trošnost, dovoljno je snage da emocionalnu sferu promatrača ispuni osjećajem tuge i melankolije. Kroz tvrđavu Terezín prošle su tijekom dva stoljeća trajanja stotine i stotine tisuća ljudi kojima hladni zidovi i podovi nisu nužno nudili zaštitu. Štoviše, prije da su isticali njihovo privremeno boravište nakon koga slijedi veća nesreća, bilo da je to odlazak na bojišnicu s neizvjesnim ishodom, bilo da je odlazak na egzekuciju bilo koje vrste. Fotograf stvara svoju priču minimalnim i najnepostojanijim sredstvima – difuznim svjetlom i prozirnim sjenama. Upravo je stoga zasićenost sivim tonovima tako sveobuhvatna. Bjelina se tu jedva gdje gdje nazire, crne je boje možda malo više, ali sivo daje prizoru dominantnu vrijednost.

Rekao sam kako su stotine i stotine tisuća nesretnika bili privremenim stanovnicima ove utvrde. Jedva da je neolicini poznato ime i prezime, jasan identitet i poznat razlog boravka među hladnim i vlažnim zidovima. Među tim stotinama tisuća prolaznika znano je ime jednog političkog zatvorenika, koga bi se moglo iz više razloga zvati teroristom čiji je čin bio indirektnim okidačem jednog od najstrašnijih ratova u povijesti čovječanstva. Taj pojedinac je Gavrilo Princip. Bio je etnički Srbin pravoslavne vjeroispovijesti, rođen 25. srpnja 1894. u zaseoku Obljaj, blizu Bosanskog Grahova u zapadnoj Bosni. Drugo je od devetero djece roditelja kojima ih je šestoro umrlo u djetinjstvu. S 13 godina poslan je u Sarajevo gdje isprva pohađa Trgovačku školu, zatim se prebacuje u gimnaziju gdje se brzo politički osvještava i 1911. se pridružuje Mladoj Bosni, udruzi koja si je postavila za cilj osloboditi Bosnu od austrijske vlasti koja ju je 1908. anektirala te zemlju povezati s drugim slavenskim narodima u jedinstven politički organizam. Dana 18. veljače 1912. Princip je sudjelovao u demonstracijama protiv habsburške vlasti u Sarajevu koje je organizirao Luka Jukić, hrvatski student iz Bosne. Zbog sudjelovanja na demonstracijama Princip je izbačen iz gimnazije i uputio se pješke u Beograd gdje je, nešto kasnije, došao u kontakt s pripadnicima terorističke organizacije Crna ruka. Upravo će ta srpska ultranacionalistička organizacija u svibnju 1914. dati Principu i njegovim prijateljima, mladobosancima, oružje s kojim će u Sarajevu 28. lipnja izvesti atentat na prestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu vojvotkinju Sofiju. Iako je u atentatu sudjelovalo nekoliko mladića, Gavrilo Princip bio je taj koji je pištoljem FN Model 1910 usmrtio bračni par Habsburgovaca. Taj je događaj istoga časa odjeknuo širom svijeta, pa će mnogo godina kasnije ugledni američki povjesničar Robert J. Donia za njega reći da „u europskoj povijesti nema kontroverznijeg događaja od atentata na nadvojvodu Franju Ferdinanda 28. lipnja 1914. godine u Sarajevu.“

Atentat je u širim razmjerima pokrenuo tzv. Srpanjsku krizu, a napetosti su kulminirale 28. srpnja 1914. kada je Austro-Ugarska objavila rat Srbiji, unatoč toga što nije dokazano da je srbijanska vlada sudjelovala u organizaciji atentata. Drugim riječima, politika terorističke organizacije Crna ruka nije

bila i službena politika države Srbije, što ipak nije sprječavalo da se u krizu uključe i druge europske zemlje, kao Njemačka, Francuska i Velika Britanija čime je Europa zakoračila u Prvi svjetski rat, a uskoro će se rat proširiti u globalnim razmjerima.

Atentator Gavrilo Princip je, dakako, uhapšen neposredno nakon svog terorističkog čina i odveden u zatvor, osuđen je na maksimalnu kaznu od 20 godina, budući ga se kao maloljetnoga nije moglo osuditi na smrt. Kaznu će služiti u ćeliji br. 1 u Terezínu gdje će i umrijeti 28. travnja 1918. potpuno iscrpljen od tuberkuloze i kronične pothranjenosti. Ono što je u čitavom ovom događaju zanimljivo, to je da se od samog dana atentata pa sve do danas Principov čin, kao i on sam, ocjenjuju kontroverznom, a koji je inicirao niz velikih povijesnih događaja. Kraj Prvog svjetskog rata ujedno je i kraj Austrougarskoga Carstva, a nastanak nove političke organizacije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, buduće Kraljevine Jugoslavije, u kojoj će biti ujedinjene južnoslavenske zemlje u jedinstven politički sustav. Drugim riječima, ispunjen je san Gavrila Principa i njegovih prijatelja. Činjenica je, također, da atentat nije jednako prihvaćen na cijelom teritoriju buduće kraljevine SHS ni tog 28. lipnja 1914. pa ni kasnije, a osobito nakon što je na krvav način prestala postojati i Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija koja je nakon Drugoga svjetskog rata izrasla na temeljima Kraljevine Jugoslavije. U samome Sarajevu polarizirale su se ocjene atentata, budući je dio stanovništva Principa slavio kao heroja, a dio smatrao teroristom. Prema službenom stajalištu obje Jugoslavije, i one kojoj je na čelu bila srpska dinastija Karađorđević, i one nove koju je vodio Tito, Gavrilo Princip nosio je aureolu heroja i žrtve. Mjesto atentata pretvoreno je u sveto mjesto s otiscima atentatorovih stopala na trotoaru i posebno postavljenoj ploči koja je memorirala ovaj, ipak, teroristički čin. Početkom 1990-ih, kada je Sarajevo odolijevalo četverogodišnjoj opsadi i žestokom ratu, stajališta prema atentatu još se više polariziraju, a to ide i dalje. Uklonjeni su otisci stopala na mjestu s kojega je atentator ubio prestolonasljednika i njegovu suprugu, most koji je tijekom obje Jugoslavije nosio naziv Most Gavrila Principa, dobio je stari naziv Latinska ćuprija, a na mjestu atentata postavljena je na zidu ploča s neutralnim sadržajem: „Sa ovog mjesta 26. juna 1914. godine Gavrilo Princip je izvršio atentat na austrougarskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju“. Isti natpis u donjem je dijelu preveden na engleski jezik.

„Najkontroverzniji događaj u europskoj povijesti“, kako ga vidi američki povjesničar R.J. Donia, potvrđuje se i dalje, što je osobito upadalo u oči u obilježavanju stogodišnjice atentata 2014. godine, pa i godinu kasnije kada su predsjednik Republike Srbije Tomislav Nikolić i predsjednik Republike Srpske u Beogradu zajedno otkrili spomenik Gavrilu Principu, pri čemu je g. Nikolić naglasio: „Princip je bio heroj, simbol oslobodilačkih ideja, ubojica tiranina, nositelj ideje oslobođenja od ropstva, koje se protezalo kroz Europu.“ Za razliku od Srbije i srpskoga entiteta u Bosni i Hercegovini, ubičajeno je svugdje, pa i u drugim zemljama nastalim raspadom Jugoslavije, Principa vidjeti kao atentatora i političkog terorista. Naše vrijeme stvara nova pravila pri čemu udio spektakla i općeg relativiziranja ima važnu ulogu. Upravo u tom aspektu vidim događaj kojim se 11. studenog 2018. godine željela u austrijskom gradu Grazu obilježiti stogodišnjica Prvog svjetskog rata. Taj su čin obavili daleki nasljednici ključnih protagonista koji su 28. lipnja 1914. u Sarajevu bili pokretači dotad najtragičnijega

rata u povijesti čovječanstva. U ljupkom štajerskom gradu organiziran je susret praunuke Franje Ferdinanda princeze Anite von Hohenberg i pranećaka Gavrila Principa Brislava Principa pri čemu su se rukovali u znak pomirenja.

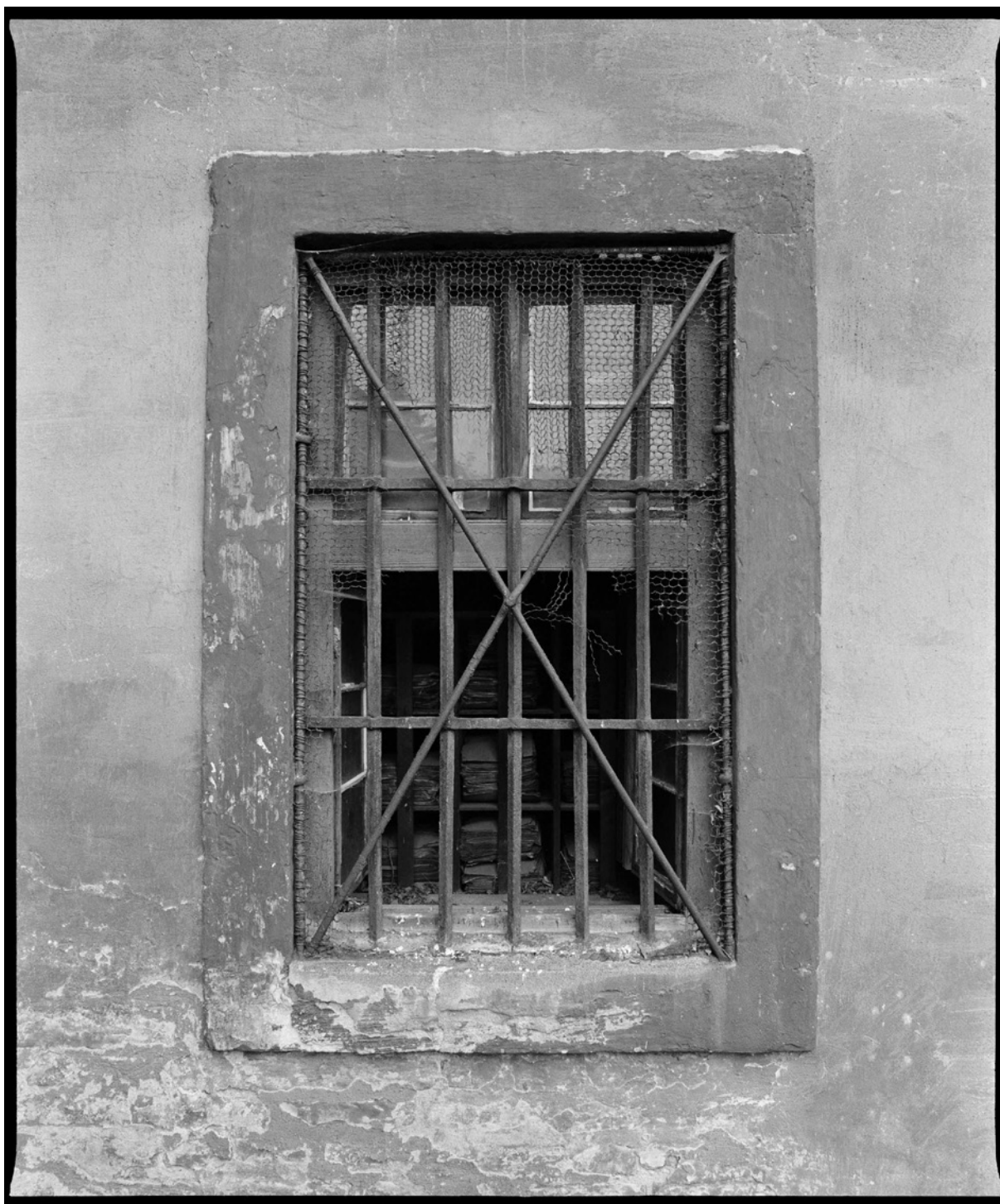
Vratio bih se na kraju seriji sjajnih fotografija Zorana Filipovića „Terezín“. Niti na jednoj od njih ne vidi se nikakav trag koji bi upućivao na najslavnijeg stanara koji je tijekom dvjestotinjak godina boravio i skončao svoj život u ćeliji broj 1 ove stare utvrde i zatvora. Pa ipak, na indirektan način lik tog zatočenika utkan je u ovu priču. Filipović ga je učinio prisutnim već time što se uopće poduhvatio snimiti te prazne, hladne i mrtve prostore koji mu nipošto nisu indiferentni. Nisu stoga što i sam dolazi iz zemlje iz koje je prije stotinu i više godina ovamo dopremljen Gavrilo Princip. Nadalje, nije indiferentan ni stoga jer je velik dio svog profesionalnog vijeka proveo snimajući i dokumentirajući motive što u sebi nose iskrice onog „najkontroverznijeg događaja“ iz daleke 1914. I upravo stoga što je involviran u ovu povijesnu i nadasve tragičnu priču, Zoran Filipović na maksimalan način nastoji stilizirati sav užas koji je tu upisan, a kroz njegovu je leću maskiran u ljepotu koja svojim mirom, hladnoćom i tišinom ushićuje.

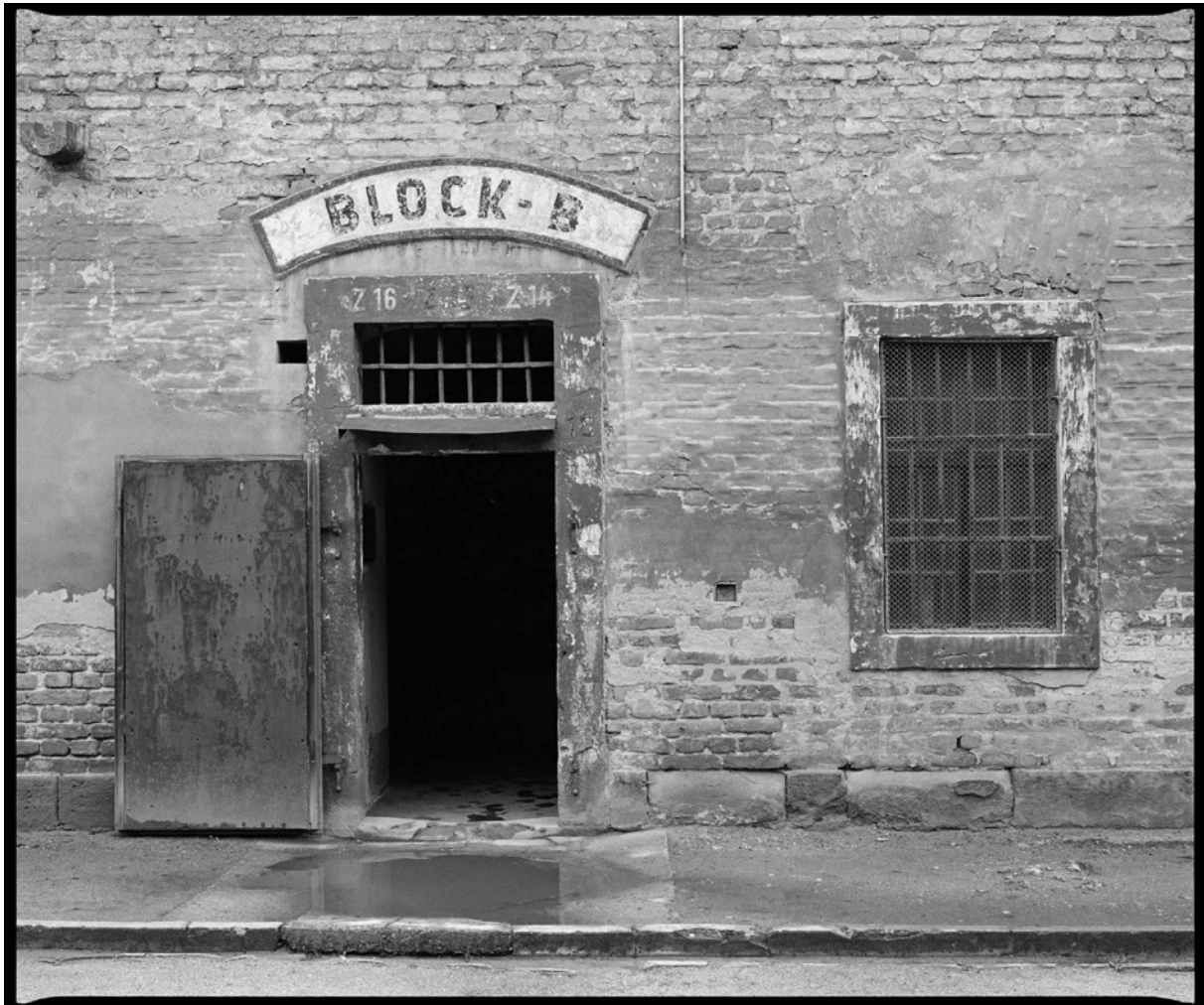
Zvonko MAKOVIĆ

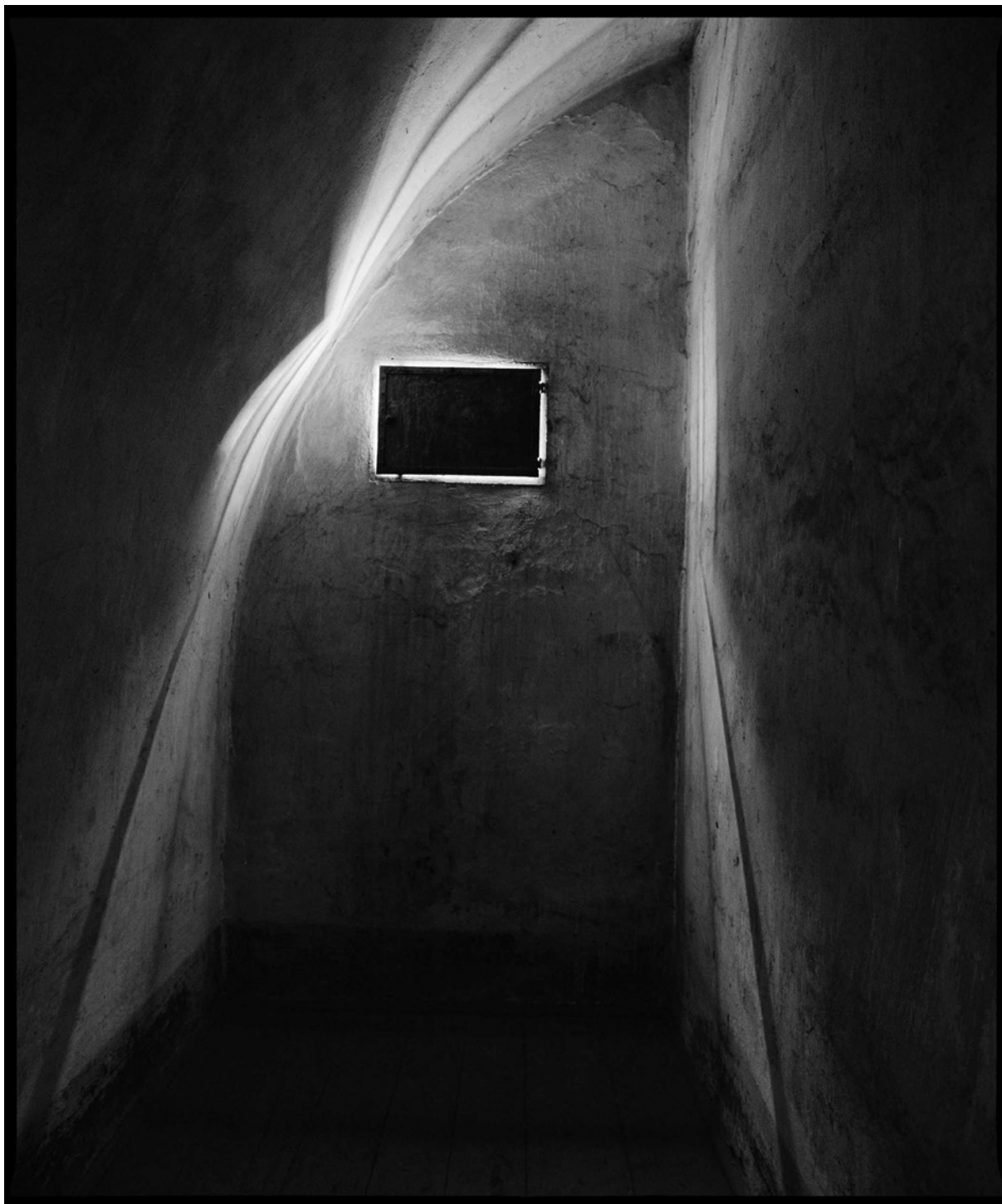

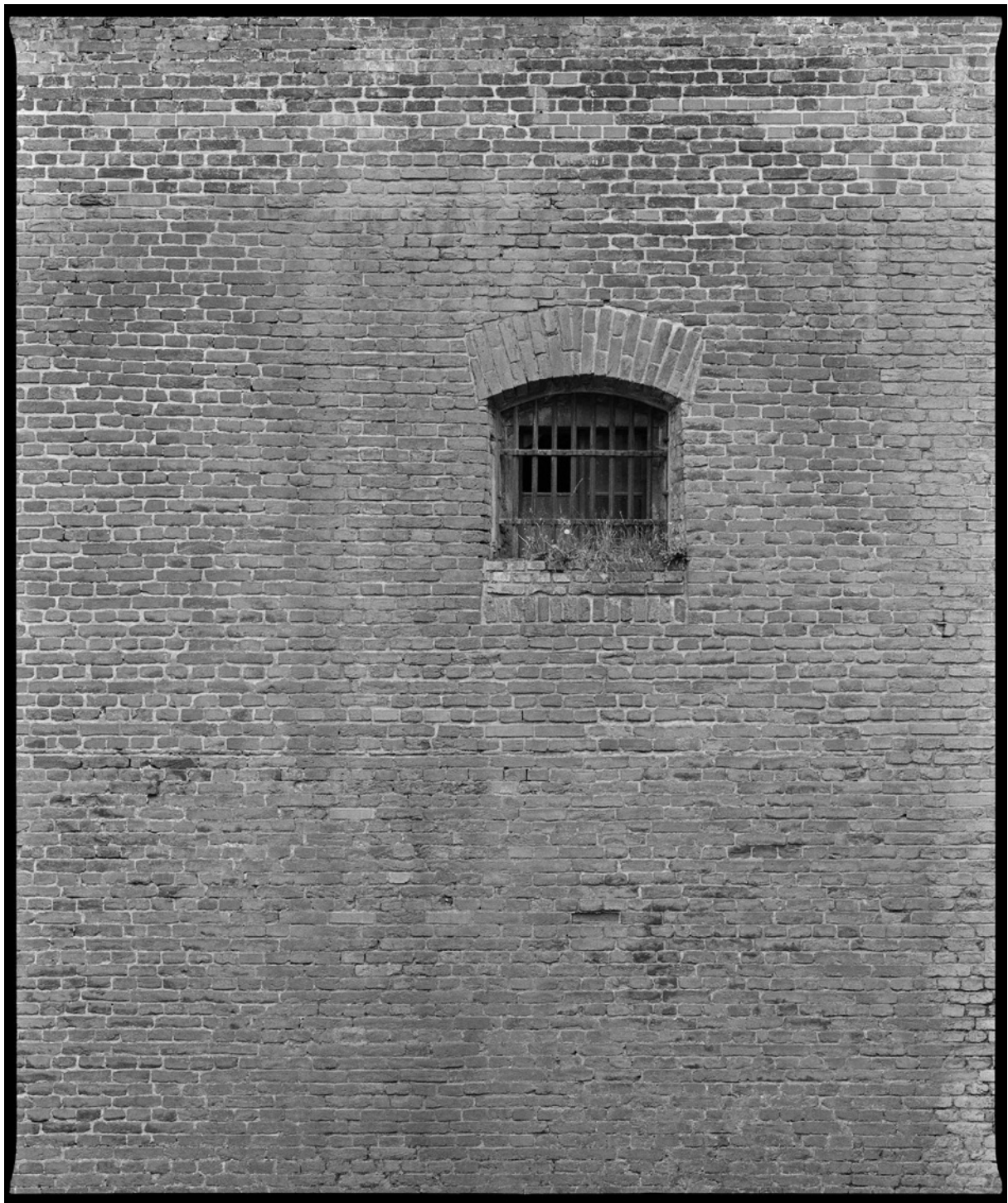

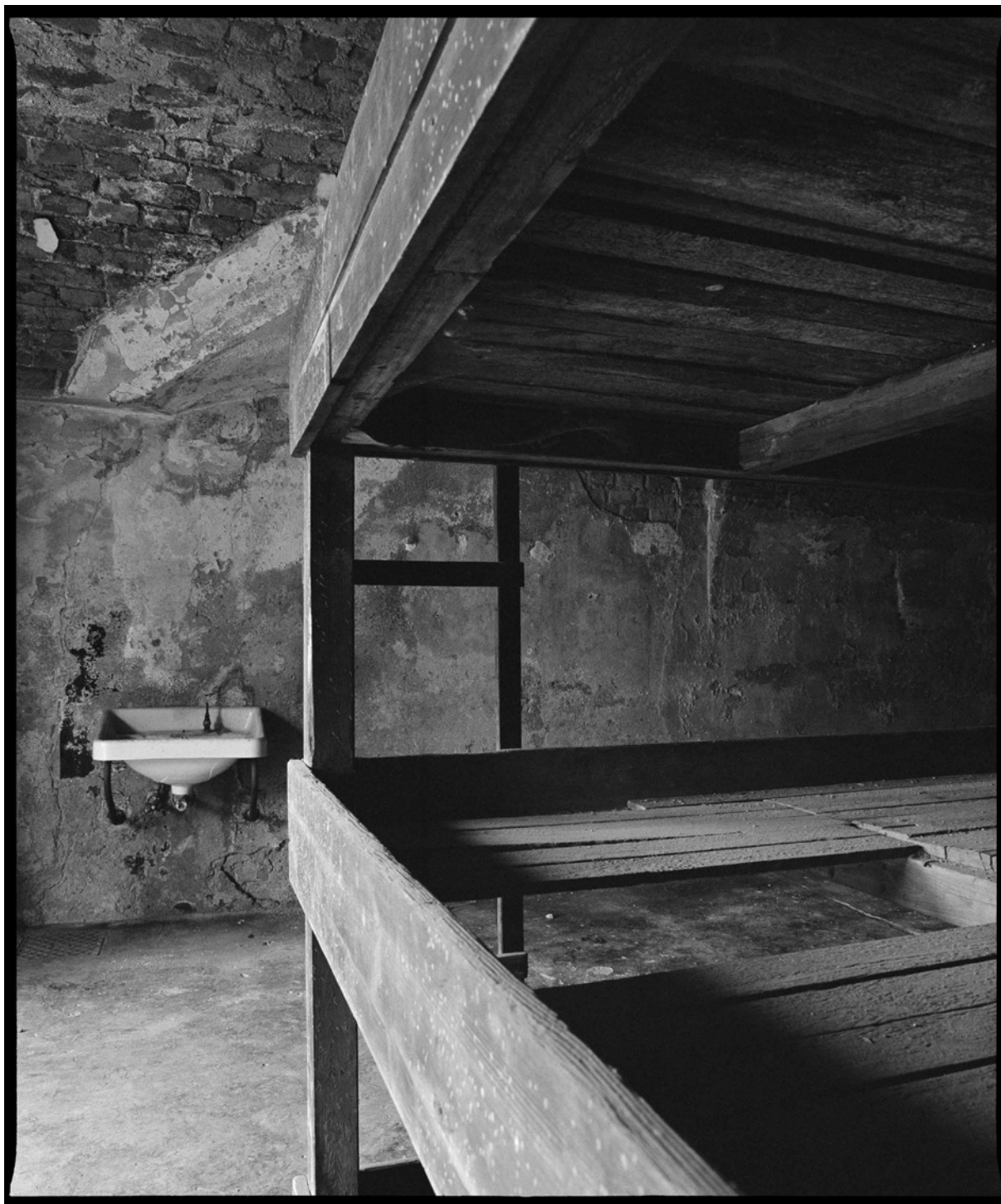

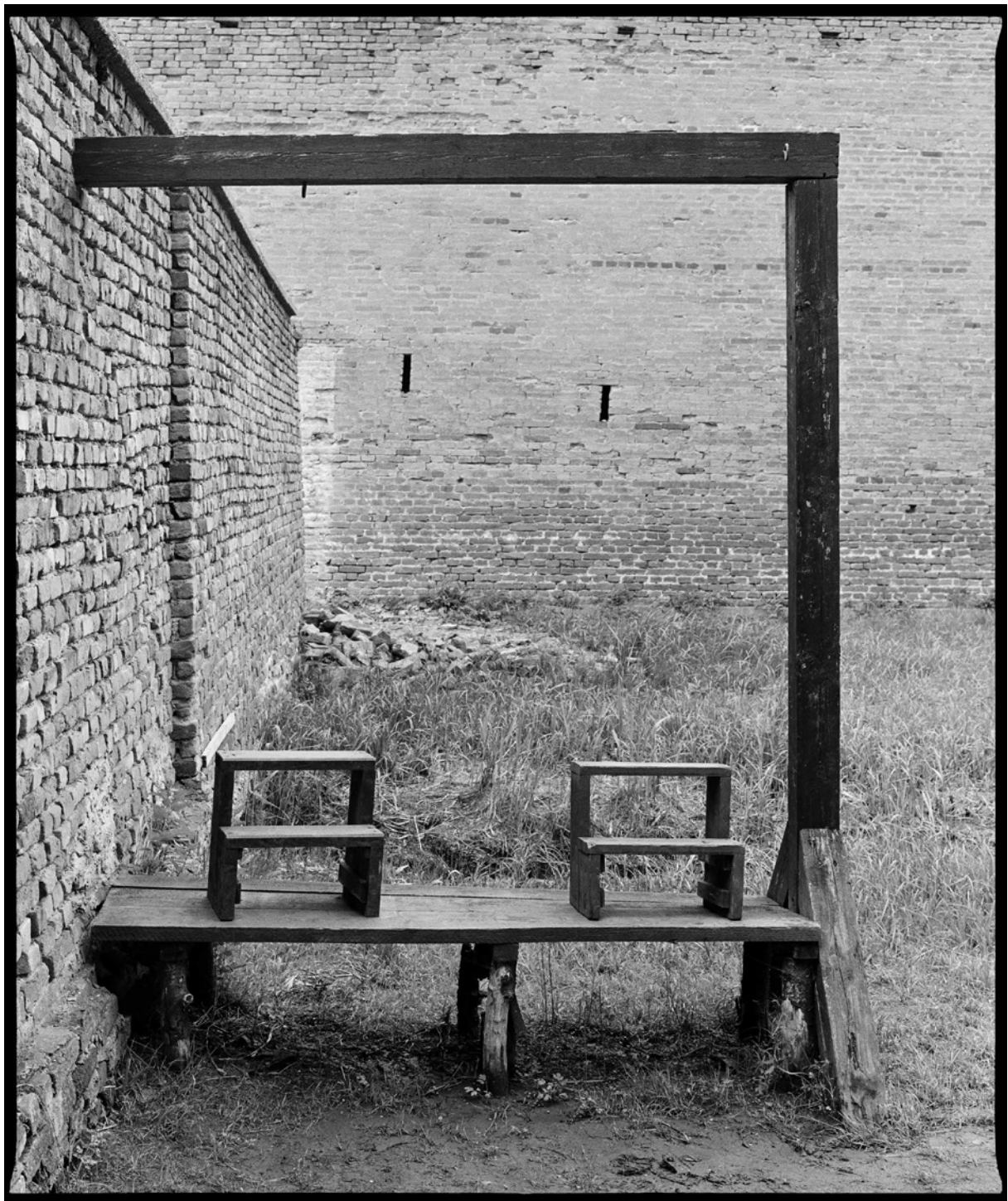

Zoran Filipović

biografija

- Rođen je **27. travnja 1959.** u **Brčkom, Bosna i Hercegovina**.
- Profesionalni je fotograf i pisac, a posljednjih se godina sve više bavi grafičkim i produkt dizajnom.
- Profesionalnu karijeru započeo je u zagrebačkom magazinu „**Start**” i tjedniku „**Danas**”.
- Dosada je objavio više autorskih knjiga, u kojima često kombinira svoje fotografsko i književno umijeće, a koautor je i na više skupnih knjiga.
- Knjige objavljuje u zemlji i inozemstvu.
- Za svoj fotografski i književni rad više je puta nagrađivan, uglavnom u inozemstvu.
- Njemačko izdanje njegove knjige ***Ein Jahr in der Hölle* (Sezona pakla – Sarajevo Anno Domini 1993)** proglašeno je u **Njemačkoj** knjigom mjeseca.
- Knjiga ***Entseeltes Land***, koju je **1995.** objavio jedan od najuglednijih njemačkih nakladnika **Herder Verlag** iz **Freiburga**, bila je pri vrhu njemačkih bestseler ljestvica.
- U kazališnoj sezoni **1995/96.** bečki **Theater der Jugend** postavlja kazališnu predstavu u kojoj se koriste dijelovima tekstova iz njegovih knjiga ***Dnevnik smrti*** i ***Sezona pakla***.
- Knjiga ***Papa u Hrvata*** dobila je brončanu plaketu **SAPPI** u konkurenciji najbolje tiskanih knjiga svijeta za **1997.**, a knjiga ***Papa u Sarajevu*** srebrnu plaketu za **1998.** godinu.
- Suradivao je s više uglednih svjetskih revija i magazina („**Le Figaro Magazine**”, „**Paris Match**”, „**Life**”, „**Die Zeit**”, „**Frankfurter Allgemeine Magazin**”, „**Vogue/GQ**”, „**Photo**” i dr.).
- Tijekom suradnje s glasovitom agencijom **Magnum Photos** (**Pariz, London, New York, Tokio**) potpisivao se pseudonimom **ZORO**, pod kojim je poznat svjetskoj fotografskoj javnosti.
- Izlagao u najuglednijim svjetskim galerijama i muzejima (**Stockholm, Kopenhagen, Beč, Prag, Bratislava, Frankfurt, Perpignan, Valencija, Sarajevo, Zagreb, Abu Dhabi, Kairo, New York, Teheran, Mexico City, Rabat (Maroko)** i dr.).
- O njemu i njegovu radu snimljeno je više dokumentarnih filmova (npr. Njemačke državne TV kuće **ARD, TV BIH, HTV**, ...).
- Član je **Hrvatske zajednice samostalnih umjetnika, Hrvatskog novinarskog društva** i **International Federation of Journalists**.
- Od **1978.** živi i radi u **Zagrebu**.

Zoran Filipović

bibliografija

- **MEĐUGORJE** (monografija), GZH, Zagreb – Svjetlost, Sarajevo, 1988. (hrvatski, njemački, engleski, talijanski)
- **DAN HRVATSKE SMJENE** (monografija), Danas, Zagreb, 1990.
- **ADEM DEMAČI** (Z. Filipović fotografije, F. Radončić tekst), Danas, Zagreb, 1990.
- **DNEVNIK SMRTI** (tekst i fotografije), skupina nakladnika hrvatsko izdanje, Zagreb, 1992.
- **TAGEBUCH DES TODES** (tekst i fotografije), njemačko izdanje Deuticke Verlag, Beč, 1992.
- **IZLET U PAKAO** (tekst), Durieux, Zagreb, 1993.
- **SEZONA PAKLA – SARAJEVO ANNO DOMINI 1993** (tekst i fotografija), Zoro, Zagreb, 1994.
- **EIN JAHR IN DER HÖLLE** (tekst i fotografije), Deuticke Verlag, Beč, 1994.
- **SEZONA PEKLA** (tekst i fotografije), Cankarjeva založba, Ljubljana, 1994.
- **CAPITALES OUBLIEES** (fotografije), Les Editions Du Demi-Circle, Paris, 1994. (francuski)
- **PAPA U HRVATA** (tekst i fotografije), Zoro, Zagreb, 1995.
- **ENTSEELTES LAND** (tekst i fotografije), Herder Verlag, Freiburg, 1995. (njemački)
- **THE POPE AMONG CROATS** (monografija), Zoro, Zagreb, 1997. (engleski)
- **SVETI OTAC IVAN PAVAO II. U PASTIRSKOM POHODU 12. I 13. TRAVNJA 1997., SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA** (monografija), Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski Sarajevo, Zoro, Zagreb – Sarajevo, 1998.
- **SVETI OTAC IVAN PAVAO II. U PASTIRSKOM POHODU HRVATSKOJ 2. – 4. listopada 1998., ZAGREB, MARIJA BISTRICA, SPLIT, SOLIN** (monografija), Zoro, Zagreb – Sarajevo, 1999.
- **SVETI OTAC IVAN PAVAO II U III. U PASTIRSKOM POHODU HRVATSKOJ 5. – 9. VI. 2003., DUBROVNIK, OSIJEK, ĐAKOVO, RIJEKA, ZADAR** (monografija), Zoro, Zagreb – Sarajevo – Znanje, Zagreb – HBK, Zagreb, 2003.
- **SVETI OTAC IVAN PAVAO II. U II. PASTIRSKOM POHODU BOSNI I HERCEGOVINI, BANJA LUKA 22. LIPNJA 2003.** (monografija), Biskupski ordinarijat Banja Luka – Naklada Zoro, Zagreb – Sarajevo, 2004.
- **NIKOLA TESLA - I bi svjetlo!** (monografija), Zoro, Zagreb, 2006.
- **DNEVNIK SMRTI – 1991.** (tekst), Naklada Zoro, Zagreb – Sarajevo, 2006.
- **AJVATOVICA** (monografija), Naklada Zoro, Zagreb – Sarajevo, Muftijstvo travničko, Travnik, 2010
- **1991.** (monografija), Likarija, Zagreb – Tounj, hrvatski jezik 2019., engleski jezik 2022.
- **1993.** (monografija), Likarija – HKD Napredak – Naša ognjišta, Zagreb – Sarajevo – Tomislavgrad, 2024.

IZLOŽBA:

MUZEJ PRIGORJA

Trg D. Domjanića 5, Sesvete
lipanj – kolovoz 2025.

STRUČNA KONCEPCIJA IZLOŽBE: Zvonko Maković, Zoran Filipović

LIKOVNI POSTAV: Zvonko Maković, Zoran Filipović

TEHNIČKI POSTAV: Josip Kovačević

3D VIRTUALNI RAZGLED: Mario Dokša

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

Izložba je ostvarena uz financijsku potporu
Gradskog ureda za kulturu i civilno društvo Grada Zagreba
i Ministarstva kulture i medija RH

...Terezín je geografski i povijesni pojam kojim je fotograf Zoran Filipović naslovio jedan od svojih ciklusa fotografija. Riječ je o brojnim crno bijelim fotografijama s prizorima iz Terezína danas, točnije 1996. godine, kada je pozvan u Češku pa i u tvrđavu koja je od prvotne namjene da služi obrani Habsburške Monarhije od navale pruskih trupa veći dio svoje povijesti služila nečemu drugome. Zatvoru i logoru, prostoru u kome je vladalo pravilo o krajnje neljudskim uvjetima preživljavanja pri čemu su različite torture i ubijanja bili opće mjesto. Razmotri li se ovaj Filipovićev ciklus fotografija u kontekstu njegova sveukupnoga opusa, nije teško među njima prepoznati mnoge zajedničke osobine. Od početka 1990-ih i ratova na prostoru bivše Jugoslavije, točnije od Vukovara do Sarajeva, otkrivat ćemo bliske osobine s fotografijama iz serije Terezín. Zajednička nit što se provlači kroz Filipovićev opus mogla bi se tematski pripisati smrti. Smrt se ovdje ukazuje u najneobičnijim vidovima, najčešće kao jeka, ne nužno prikazana na doslovan način. Njezinu nazočnost i duboku utkanost u prizore otkrivamo u vizualnim krhotinama koje se preko asocijacija povezuju sa smrću u doslovnome smislu riječi. Prolazeći kroz ambijente negdašnje tvrđave, zatim zatvora i konačno logora, niti na jednom mjestu nećemo ugledati neki konkretan znak smrti. Pa ipak, ono što prvo upada u oči to je praznina, odsutnost ljudskoga lika. Samo preko škrtih predmeta koji su smješteni u ove prostore, a iz kojih najviše odjekuje isluženost i trošnost, dovoljno je snage da emocionalnu sferu promatrača ispuni osjećajem tuge i melankolije. Kroz tvrđavu Terezín prošle su tijekom dva stoljeća trajanja stotine i stotine tisuća ljudi kojima hladni zidovi i podovi nisu nužno nudili zaštitu. Štoviše, prije da su isticali njihovo privremeno boravište nakon koga slijedi veća nesreća, bilo da je to odlazak na bojišnicu s neizvjesnim ishodom, bilo da je odlazak na egzekuciju bilo koje vrste. Fotograf stvara svoju priču minimalnim i najnepostojanijim sredstvima – difuznim svjetlom i prozirnim sjenama. Upravo je stoga zasićenost sivim tonovima tako sveobuhvatna. Bjelina se tu jedva gdje gdje nazire, crne je boje možda malo više, ali sivo daje prizoru dominantnu vrijednost...

Zvonko Maković

Fragment iz teksta *Zapis za Zorana Filipovića*

